

Юлія ЩУКІНА

Валерій Брильов – Стефан Граса у виставі “Маклена Граса” М. Куліша. Режисер – Степан Пасічник, сценографія – Тетяна Савіна. Харківський академічний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка, 2022 р.

ЧЕРВОНА ЗАГРАВА НАД ХАРКОВОМ: “МАКЛЕНА ГРАСА...” У 100-РІЧЧЯ “БЕРЕЗОЛЮ”

У жовтні 1933 року на сцені Харківського театру “Березіль” народилася вистава за п’єсою М. Куліша “Маклена Граса”, боротьба за прем’єру якої стала репетицією Голготи для Леся Курбаса. Виконавець ролі Зброжека Йосип Гірняк пізніше писав у “Споминах”, що на репетиції цієї вистави він біг театральною площею (нині – Площа Поезії), крізь “каре” опухлих з голоду селян, вони приходили до міста і помирили просто на вулицях. Спогади Й. Гірняка вражають подробицями тих останніх гарячкових передпрем’єрних днів: навіть з урахуванням нічних репетицій Л. Курбас потребував ще одного репетиційного дня, навіть скасував публічний передпоказ, та НКВС форсувала прем’єру, буквально силоміць зігнавши акторів на показ (в гримерках і за лаштунками під час першого показу вистави чатували озброєні співробітники служби). Ту, історичну, “Маклену Грасу” зіграли усього декілька разів, на жаль, на зловмисно організованого та відповідно заготованого проти ідейно-мистецького курсу Л. Курбаса глядача. Сфальсифікована поразка режисера у виборі саме цієї п’єси та способі її постанови фактично стала підставою для усунення творця театру від роботи у ньому та спричинилася до кардинальної зміни і вектору розвитку цього театру.

Цьогорічна прем’єра “Маклени Граси” у постанові головного режисера Харківського академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка Степана Па-

сичника мала сфокусувати у собі чотири ювілеї. Виставу насамперед здійснювали до 135-річчя від дня народження Леся Курбаса та 100-річчя від заснування у Києві Мистецького об’єднання “Березіль”. Також 2022-й є ювілейним для М. Куліша (130 років від дня народження) і 105-м для Харківського Національного університету мистецтв ім. І. Котляревського, випускники якого утворюють майже сто відсотків трупи “шевченківців-березільців”. Однак, російсько-українська війна примусила театр до виснажливого своєю невизначеністю “антракту” між корегувальними репетиціями 23 лютого і прем’єрою, призначеною на 25 лютого. Прем’єрою, яку в реаліях Харкова немає змоги зіграти й досі.

Протягом кінця лютого-квітня повітряні тривоги у Харкові були безперервні: по кілька авіанальотів на день, бомбардування касетними бомбами, щоденні “прильоти” ракет на тлі вже монотонної, роботи ворожої артилерії... Найстаріший театр у середмісті протягом першого місяця війни постійно здригався: палав внаслідок ракетного влучення ТРЦ навпроти театру; неподалік, на площі Конституції, потрощило будівлю Міської ради і тією ж вибуховою хвилею вирвало вікна й пошкодило приміщення в головному корпусі Університету мистецтв та в Академічному театрі ляльок. На відстані кварталу вибухнули будівля СБУ та один з корпусів “каразінського” університету.

Володимир Мальяр – Зброжек, Євген Моргун – Зарембський у виставі “Маклена Граса” М. Куліша. Режисер – Степан Пасічник, сценографія – Тетяна Савіна. Харківський академічний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка, 2022 р.

Сергій Гусєв – Падур і Юлія Єрмакова – Маклена.

1 березня, “з нагоди” річниці невдалої спроби анексії Харкова у 2014 році, потужним ракетним ударом було знищено будівлю Харківської ОДА на площі Свободи, внаслідок чого загинуло двадцять чотири людини і було поранено тридцять, а ще зайнявся дах Харківського Національного театру опери та балету... До Міжнародного Дня театру “березильці-шевченківці” виклали до соцмереж добірку документальних фото: актори зі своїми рідними та хатніми тваринами у бомбосховищах – змарнілі, психологічно виснажені; актори та режисери-волонтери; молодь театру на мітингах на підтримку України або на своїх нових місцях роботи у країнах Європи.

Жанр цього театрознавчого допису так само скоригувала війна – мала б бути розгорнута рецензія, але поки можливою видається лише трагедійна хроніка незавершеного акту. Інтерв’ю-хроніка руху театру до прем’єри крізь війну (з елементами проблемної статті). Чим живе дух і як фізично виживають актори та режисер “Маклени Граси” у рік сторічного ювілею театру протягом перших трьох місяців війни?

Відповіді на ці питання ми шукали при “круглому столі” (у віртуальному форматі) за участі задіяних у виставі провідних акторів трупі Сергія Гусєва і Євгена Моргуна й молоді театру Юлії Єрмакової, Данила Карабейника, Дарії Новикової та Інни Островської.

Переважає більшість з вас зайняті в етапній виставі Харківського театру ім. Т. Г. Шевченка

“Березиль” “Мина Мазайло”. Сьогодні цікавим є ваше відчуття спільного і відмінного між цими двома роботами за п’єсами М. Куліша.

Є. М.: Я не репетирував виставу з О. Біляцьким та А. Стародубом у 1989 році, а був введений на роль Мокія двадцять років потому. Звісно, репетируючи протягом кількох місяців роль Зарембського у “Маклені Грасі”, я відчуваю поетику одного автора. Втім, “Мина Мазайло” написана раніше, ця п’єса і за формою особлива. У “Маклені...” ж М. Куліш досягнув філософської зрілості. І там, і там підняті дуже важливі питання. Але в “Мині Мазайло” вони розглянуті крізь призму гумору, крізь певну формальну гру. “Маклена Граса” особисто в мене полишає відчуття безрозрадності, жаху. У ній М. Кулішеві вже не до гумору. Півтора наявні в ній жарти відлунюють потойбіччям. Зрозуміло, що жанри творів – різні, проте “Маклена Граса” написана жорсткіше. Безкомпромісніше.

І. О.: Якщо “Мина Мазайло” – це комедія, хоча й з дуже глибоким й сьогодні знову актуальним сенсом, то “Маклена Граса” – це трагедія шекспірівського формату. Зазначене автором “Маклени Граси” місце

*Інна Островська – Анелька у виставі “Маклена Граса”
М. Куліша. Режисер – Степан Пасічник, сценографія –
Тетяна Савіна. Харківський академічний драматичний
театр ім. Т. Г. Шевченка, 2022 р.*

дії – Польща – то вимушена необхідність Театру “Березиль” 1933 року. Езоповою мовою Курбас і Куліш говорили зі сцени про біду України. Спорідненим між п’єсами є те, що наприкінці кожного твору долі їх героїв зламані, і винна в цьому саме влада. Познайомившись з почерком М. Куліша завдяки вводу у роль Рини Мазайло, я також впізнавала його, працюючи над роллю Анельки. В обох виставах треба грати не побутово, в обох – дуже круті діалоги. Однак, під час репетицій з Пасічником мені стало зрозуміло, що на відміну від “Мини Мазайла...” “Маклена Граса” – вистава, у якій треба демонструвати не лише акторську техніку. Вистава складалася завдяки етюдним пошукам в діалогічних сценах.

Д. Н.: “Мина Мазайло” – легка для сприйняття вистава, а “Маклена Граса” від першої сцени відкриває своє драматичне обличчя.

Розкажіть про репетиційний процес: пошуки способу існування в образі, партнерство, атмосферу.

Д. Н.: Роль такого плану як Анелька у мене вперше (Д. Новикова грає у театрі, зокрема, Мавку і Соню – прим. Ю. Щ.). Найскладнішою у репетиціях для мене була сцена, в якій Зарембський мав ставитися до Анельки як до ганчірки. Грати її суто

морально було складно, та, всупереч цьому, я дошуквалася способу гри, який дав би нам з партнером наочніше виявити тему сцени. Після дуже довгого застільного періоду роботи над виставою режисер просив нас багато працювати з партнерами по гри-мерках – “бавитися”. Щоразу ми виносили на розсуд Степана Володимировича сцени, етюди за темами. Щось Степан Володимирович лишав, щось змінював. Якщо ми заходили у глухий кут, він знову терпляче повертався до розбору тексту.

Ю. Є.: Пасічник говорив, що мізансцени він може нам вибудувати у три дні. Це не так важливо, як те, щоб ми зрозуміли та вклалися у роль... Відчувати себе співавтором режисера, а не просто маріонеткою, що виконує його вказівки, самій вести роль, шукати себе в просторі, складати сцени – це і є “березильська” школа.

І. О.: Спочатку все в ролі Анельки було начебто зрозуміло, а потім у мене настала фаза, коли незрозумілим стало все. Мабуть, це і є дослідження ролі. Бувало і так: на вечірній репетиції все круто, а вранці репетирує той самий склад, але все йде “не так”. Тому щоразу перед репетицією цієї вистави ми мали спілкуватися між собою про щось болюче, актуальне і спільне. І саме тоді виходило, що вистава звучить. Але вся штука в тому, що кожного разу перед репетицією цю тему треба визначати, і бажано по-новому. Інакше – не звучить. Працюючи над втіленням персонажа, я досліджую як його психологію, так і її тілесний вияв, намагаючись досягти максимальної виразності. Ця героїня цікава мені своїм божевіллям. У другій дії вистави Анелька – така собі “Офелія”. Цікаво було знайти “межу” у цьому божевіллі та не впасти у “погану гру”. Тому до Анельки я ставилася обережно... Завдячуючи тому, що Степан Володимирович насправді дуже довіряв нам як співтворцям образів і надав нам значну свободу, у нас і вийшли два геть різні, але рівнозначні виконавські склади “Маклени Граси”.

С. Г.: Степан – сам добрий актор, тому він завжди з нами програє кожну нашу роль. У нього великий досвід, практика. Але і я вже маю сценічний досвід, своє бачення і сприйняття явищ, у чомусь не таке, як у Степана. Мені завжди у ролі хочеться бути іншим, але й залишатися на сцені собою як особистості; шукати в собі щось нове та навпаки – в образі себе. Кожен актор примірює роль на себе, відштовхуючись від

Сергій Гусєв – Ігнацій Падур (світлина ліворуч), Михайло Терещенко – Зброжек, Ярослав Подшивалов – Зарембський у виставі “Маклена Граса” М. Куліша. Режисер – Степан Пасічник, сценографія – Тетяна Савіна. Харківський академічний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка, 2022 р.

свого досвіду або умоглядного ставлення до ситуації, але іноді це суперечить цілісному художньому задумові режисера. Тому під час репетицій ми інколи не сходилися, зокрема, у тому, “як” мені грати Падура. “Про що” – ми домовились у застільному періоді. Режисер багато говорив про те, яка тема Падура має лунаати у виставі... Пошуки були непростими, це правда. Адже і ролі такого рівня в мене досі не було (С. Гусєв грав лірико-драматичні образи юнаків-сучасників та запам’ятався в травестійній ролі Джека з “Примадон” – прим. Ю.Ц.). Я захопився Падуром. Проте, швидко знайшовши у репетиціях відповідь на запитання, чому мій герой є таким, що призвело до його нинішнього стану і чому він так живе, на деякі свої внутрішні запитання щодо героя я наразі так і не знайшов відповіді. Бо не виніс образ на розсуд глядача. Саме цей безпосередній контакт мав би підштовхнути мене до розв’язання внутрішніх питань.

Д. К.: Я зайнятий у виставі без конкретної ролі – ми з молодими акторами театру творимо атмосферу то нічної вулиці у великому польському місті, то радянського концтабору.

Даниле, ти ж паралельно з участю у новій виставі Театру ім. Т. Г. Шевченка як запрошений актор був задіяний і в прем’єрі, яку готувала Оксана Дмитрієва у Театрі ляльок імені Афанасьєва?

Д. К.: Так, в “Матінці Кураж” в українському перекладі Сергія Жадана я мав зіграти Айліфа. І ця досі не народжена у Харкові вистава (прем’єра анонсувалася на 16 березня) була зловісно суголосною часові катастроф, часові війни, аж до потворного розчерку останньої літери латинського алфавіту в графіці афіші (чистої води пророцтво).

Є. М.: Режисер дав мені установку грати Зарембського неурівноваженим. Настрій персонажа кардинально змінюється від ейфорії до нервового зриву. Роль я будував від цього фактора непередбачуваності героя як для партнерів, так і для глядачів. Спочатку накопичував матеріали для ролі, а згодом акторська інтуїція обробляла їх та перетворювала на імпровізацію (влучне ми фіксували). Загалом, були звичайні пошуки себе в матеріалі, робота з партнерами, у мізансценах. Втім, я враховував підказки Степана Воло-

димировича узагальнити в образі публічну поведінку деяких сучасних політиків. Хоча особисто для мене наслідування цим прототипам не стало визначальним у роботі над роллю. З погляду сценічного способу існування вони мені нічого не дали.

Ю. Є.: Під час першої читки п'єси Степан Володимирович мене раптово зупинив: "Юлю, стоп. Нумо, з'ясуємо, хто така для тебе Маклена". Я щось верзла про те, що вона – дівчина, яка прагне знайти ідеальне життя та бореться зі злом. Пасічник каже: "Ні, стоп (і отут він поставив ключове питання моєї ролі!). Що має бути в голові тринадцятирічної дівчини, щоб вона наважилася вбити людину?". Далі в репетиціях ми заглибилися в роботу над роллю: в яких умовах живе Маклена, які в неї стосунки з Грасою, хто такий він сам... І тоді мені стало зрозумілим, що дівчина ця точно психологічно нездоро-

Бо не може нормальна людина фанатично вірити в якийсь вигаданий ідеал. Товариш Окрай у п'єсі є позасценічним персонажем. Як людина він, може, й існує, але Маклена його надто романтизує. І ще врізався у пам'ять такий репетиційний епізод. У сцені з Падуром у Маклени є фраза: "А знаєте, скільки їх було розстріляно і повішено за рік? Дев'яносто тисяч п'ятсот!". І Степан Володимирович так іронічно до мене: "Це ж круто, правда, що їх було розстріляно і повішено"! Я тоді зніяковіла. Пізніше зрозуміла... А ще робота над "Макленою Грасою" подарувала мені щастя творчого спілкування з народними артистами України Юрієм Степановичем Євсюковим (він є одним з виконавців ролі Падура) та Володимиром Маляром (один з наших Зброжеків). Із Євсюковим мала багато індивідуальних репетицій – до того могла лише мріяти стільки годин працювати сам на сам з таким майстром! Досі я вважала, що сльози на сцені – це зайве. Але ролі Маклени я довірилася суцільно. Спиралася у репетиціях на всі свої больові точки в душі, дозволяла собі "поговорити" про них за допомогою образу. І процес очищення роллю, мені здається, відбувся...

Чи позначалася напруга часу на вашій роботі над виставою?

І. О.: Знаєте, такій роботі як "Маклена Граса" напруга часу якраз на користь. І ми намагались поєднати теми п'єси з тією, що бриніла у повітрі. Але ми вірили у краще і готувалися до століття театру...

Д. Н.: Цікаво, що вперше я про загрозу почула від Степана Володимировича, це було у листопаді, на нашій першій репетиції "на ногах". Після перерви він зайшов до репетиційної зали і стурбовано сказав: "Поговорюють, буде війна". Одна з актрис тоді відповіла, що вже чула – у лютому. Так і сталося... Ота мить закарбувалася в мене у пам'яті – ніби почався відлік часу.

Є. М.: Чесно кажучи, робота режисера – це одне, а наша, акторська – то інше. Я про концепцію всієї вистави повністю не думав. Я дбав про свою роль, конструюючи її. Звісно, в глобальному сенсі, ситуація якось впливала на нас усіх. Переступаючи поріг театру, ти "приносиш" з собою те, що береш до уваги у довколишньому житті, а конструюючи роль – перетворюєш обставини свого життя в акторську енергію, у гру. Але напряму напруга часу на моїй роботі не позначилася. Бо у театрі ми займалися своєю фаховою справою. Тому, як на мене, ваше питання – більше до режисера, ніж до мене.

С. Г.: Я був якийсь збентежений. Але це щось суб'єктивне. Для мене випуск нової вистави завжди

Пост Степана Пасічника 23.02.2022 р.

25.02
26.02

18:00

@theatre.shevchenko

Режисер @stepanpasichnik

«Маклена Граса»

є приводом для оголених почуттів. Я стаю схожим на дріт під напругою, дуже емоційно відкритим. Аби хай там що відбувалося, в цей час на мене то дуже впливає.

Ю. Є.: Як і багато хто, я теж не вірила, що війна може відбутися в теперішньому часі. Я заблокувала в собі всі страхи щодо війни, я не хотіла, щоб ці думки відволікали мене від події, до якої я йшла, від моєї мрії. Всі розмови в театрі про можливу війну мене дивували. Я не розуміла, чому саме зараз про це треба говорити. В нас же вистава. І це важливо! Я дистанціювалася, занурювалася у текст, працювала з реквізитом, аби мене нічого не діставало ззовні. Звичайно, напруга часу, хай би як її блокувала, все одно відчувалася у виставі. Репетиційний процес був нереально емоційно складним. У мене в грудях дуже часто щось стискалося і боліло. Тягар. У нашій “Маклені...” перетнулися суперечливі енергії. Зараз згадала, що іноді на сцені виникало відчуття присутності смерті. На початку вистави – довгий-довгий етюд. І хлопці-монтажники збирають на очах у глядачів хрест. Я одразу після того виходжу на сцену, тому завжди слідкую за цим з лаштунків. І щоразу в цій сцені по мені бігали мурашки. В середині я здригалася і відчувала різкий холод. Водночас, мені запам’яталися з випуску вистави якісь дуже прості, життєві миттєвості добра. Знаєте, я була постійно голодною, і одного разу навіть сталося, що реквізиторка Марина годувала мене своїм обідом просто за кілька хвилин до виходу на сцену...

23 лютого Степана Пасічник публічно, у соцімережах висловив свою позицію – прем’єрі бути, попри нагнітання ситуації в Харкові (документ наведено на фото). Якою вам запам’яталася остання довоєнна репетиція? Чи були особливі передчуття, знаки того дня і вечора?

Є. М.: Навпаки, в останні дні перед прем’єрою в мене був гарний настрій. Бо репетиції доти тривалий час йшли важко. В останні ж тиждень-півтора вистава почала вимальовуватися як цілісна картина. Індикатором для мене був настрій Степана Володимировича: в останні дні він був нами вже задоволений, казав, що ми нарешті зрозуміли... Тож у мене особисто з’явилося відчуття – все добре, ми встигаємо. А от подробиці тих довоєнних днів я взагалі погано пам’ятаю. Це було наче в іншому житті.

Д. К.: Передчуття катастрофи, яка наближується, було. З кожним днем збільшувалося. Проте ми збирались вийти до глядача у будь-якому випадку. Єдине, що могло б завадити – це запровадження воєнного стану, що власне і відбулось...

Д. Н.: На останній репетиції в мене було відчуття, що, певно, востаннє виходжу на цю сцену і з цими людьми. Коли репетирували не мої сцени, я намага-

лася надивитися на все: софіти, лаштунки, балкони, декорацію. Потім важко скидала цей стан, бо підступали сльози. Після тієї ранкової репетиції дуже не хотілося йти з театру. Але майже всі колеги розійшлися, й мені теж довелося. Прийшовши додому, я не змогла змусити себе щось робити, просто взяла телефон і сиділа “у новинах”. А ще хотілося без упину говорити. Тільки б не лишатися сам на сам із собою. Пізно ввечері Степан Володимирович написав пост, про який ви згадували – що ми гратимемо, незважаючи ні на що. Зробивши репост, я хоч трохи заспокоїлась і лягла спати.

І. О.: Останнім почуттям на репетиції в мене було бажання вже спробувати на зал зіграти. А запали у пам’ять слова режисера: “Готуємося до прем’єри, якщо вона буде”. От з цим настроєм-сумнівом я й поїхала додому, востаннє тоді на метро... Десь о другій годині я прокинулася від страху, що на нас нападуть – поглянула у вікно. Тоді ще ніч була тихою. А от за три години я вже прокинулася від вибухів.

Ю. Є.: Я 23 лютого репетирувала вранці. Степан Володимирович дбав про наш передпрем’єрний стан, не хотів, щоб ми були знесилені, тому просив не лишатися на прогін іншого складу виконавців. Вдень я прогулювалася з другою виконавицею ролі Маклені – Машею Добрусіною та її дитиною сквером навпроти театру і бачила, як йшов Степан Володимирович, з “очима в землю”. Пам’ятаю цю картинку: він прямує площею Поезії до нашого театру. Такий холодний-холодний день і геть червоне небо... Ми знову зустрілися біля театру. Я кажу: Степане Володимировичу, то я тоді піду, добре? – Так, звичайно, йди, відпочивай (і так мене міцно-міцно обійняв) та пішов на вечірню репетицію. А ми ще постояли з Машею біля входу...

С. Г.: Все, що мені запам’яталося 23-го – це остання розмова зі Степаном після прогону. Він зібрав нас у залі, зробив деякі зауваження (їх уже було небагато). Та більше він говорив про Леся Курбаса, про наш театр. Говорив дуже цікаво, але в мене було відчуття, що він ніби прощається з нами. Я Степана ще таким ніколи не бачив – він говорив з нами наче батько, брат або просто друг. Він, мабуть, щось відчував. Я цей вечір ніколи не забуду!

Якою була у вас перша реакція, а якою – перша думка вранці 24 лютого? Де ви переховувалися у перші дні війни?

І. О.: Я прокинулася від звуків вибухів – у квартирі тряслися вікна. Підійшла до вікна – воно виходило саме у бік Східної Салтівки – і побачила червоне небо, червоне від вогню. Написала в нашу театральну групу: “Нас бомблять”. Виходить, що першою сповістила про це я. Всі почали одразу відповідати. Так почалася війна. Десь до десятої ранкову репетицію

не скасовували. Але я ще о сьомій пішла в магазин, щоб заpastись продуктами, і коли я побачила паніку на вулицях, я вже зрозуміла, що ані репетиції, ані вистави не буде. Перші три дні війни ми з родиною були вдома. Спали на підлозі. На третій день до сусіднього будинку прилетіла ракета, і моя донечка наполягла, щоб ми виїхали у метро переночувати... На одній з центральних станцій метро – “Пушкінська” – наша родина прожила тиждень. Саме у метро в мене була активна волонтерська діяльність: прасувала білизну, мила підлогу і навіть туалети... Тим часом наші друзі, які виїхали на захід України, організували допомогу з Литви. Таким чином, саме наша родина відповідала за харчування всіх мешканців метро. У нас був розклад дня. І я навіть почала відчувати себе “мером” станції метро Пушкінська. За тиждень ми “обжились” – мешкали на платформі у наметах. Виїздити з Харкова було боляче, бо я відчувала відповідальність за людей, які там залишилися. В нас там з’явилася своя “родина харків’ян”...

Д. К.: Я почув вибух десь віддалено. Бабуся, розбудила мене, вона впевнено сказала, що нас почали бомбити. Я не повірив їй, почав заспокоювати, мовляв, нехай спить далі, але зайшов до інтернету, і перше що побачив – заяву ворога про початок так званої спецоперації. Всі думки з приводу репетицій

Укриття в цокольному фое Харківського академічного драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка. Світлина першого тижня повномасштабної війни, 2022 р.

вистав і прем’єр ця новина в мене враз вимила з голови, і протягом наступних двох місяців про театр я й думати не міг.

С. Г.: Навіть попри ранкову канонаду, я не вірив у очевидне. О пів на п’яту мені зателефонував брат і запитав: “Що робитимеш?” – “Завтра прем’єра, поїду на генеральну репетицію”. У відповідь я почув: “Сиди вдома, почалася війна”! І перша моя думка була: а як же прем’єра?! Стільки часу витрачено, сил, емоцій – і все марно...

Ю. Є.: Прокинулася 24 лютого з першим вибухом, а десь з третього почала розуміти, що це не салют, і внутрішній голос сказав: “почалося”, хоча логіка ще відмовлялася це сприймати. Навіть дивлячись новини, я все одно поглядала до театрального чату, бо ще чекала на повідомлення, що генеральний прогін все ж таки відбудеться. А потім колеги почали писати: – “Ви це чуєте?” – “А у вас теж вибухи?” – “Страшно...” “Жахіття”! Дійсно, було так страшно, як ніколи в житті. До війни я не була готова взагалі. Навіть у холодильнику крім банки квасолі та шматка хліба не було нічого. В останні дні перед прем’єрою я не дбала ні про що, крім ролі. Лише в ці хвилини я почала збирати “тривожну валізку”. А до театру наступного дня я все ж поїхала. Правда, не прем’єру грати, а ховатися, бо за перший день війни стало зрозумілим, що у моїй домівці на багатостраждальній Салтівці лишатися далі не можна. Хіба могла я уявити раніше, що театр стане моїм буквальним прихистком від фізичної смерті! Таких відчуттів ніхто з нас раніше не переживав.

Д. Н.: Я прокинулася, як і всі, десь о 5-й ранку від вибухів. Не можу згадати, що саме було в моїй голові, але я одразу була зосередженою. Адже підсвідомо чекала на такий розвиток подій. У мене була “тривожна валізка”, був запас води. Хвилин за двадцять я написала Жені Моргуну, бо знала, що ми мешкаємо в одному районі на Олексіївці. Пізніше ми з ним вирішили їхати до театру. Там є цокольний поверх – нижнє фое. Ми були першими, хто це зробив. Проте надія, що нашу прем’єру ми все ж таки зіграємо, не полишала до полудня 25 лютого. Уявіть, ще 24-го зранку батько пропонував забрати мене до рідного Конотопу, і не погодилася я лише через театр і прем’єру. От скажіть, ми, актори, взагалі адекватні люди? За вікном сусіди з валізами почали ходити ще о 15.30, а я, постійно чуючи вибухи, не наважувалася виїхати з Харкова через свою відповідальність перед театром! Перший тиждень війни ми прожили у гардеробі театру. Нас було багато. Десь 20-15 людей. Я відповідала за приготування обідів разом з іншими дівчатами. Підтримували одне одного морально. Разом нам було непогано, траплялись миті – часом ми навіть сміялись...

Є. М.: У театрі тоді мешкали наші режисери з родинами: Оксана Стеценко і звукорежисер Дмитро Євсюков, Олександр Ковшун і Олена Приступ, серед молоді театру – Данило Карабейник, актори-студенти ХНУМ’у імені Котляревського... Взагалі я був тією людиною, яка впродовж попередніх тижнів всіх запевняла, що війни не буде. Гадав, що далі – максимум – стрілянини на кордоні справа не просунеться, що буде скоріше демонстрація сили недоброзичливого сусіда, ніж пряме вторгнення агресора. Тому в перші години, дні війни мене огорнуло сум’яття почуттів: загальмоване усвідомлення того, наскільки серйозним є те, що відбувається (очевидно, спрацював якийсь захисний механізм), змінювалося лихоманливим адреналовим станом. Такі емоційні “гойдалки”: надія – зневіра. Так, 24-го ввечері я ще думав, що поїду ночувати до себе додому. Та коли ми тиждень ховалися в театрі під бомбардуваннями Харкова, звісно, думки про Зарембського і про незіграну виставу відступили на третій план. На першому плані було буквальне виживання. Пригадую, як телефоном у перший чи другий день війни Степан Пасічник пожартував: “Не могли оголосити війну кілька днів потому...”. Так, шкода, що не встигли винести свою роботу на глядача. Проте важко мені не від цього, а від іншого. Як і всім нам.

Яким став для кожного з вас маршрут війни? В який спосіб виживаєте, чи є можливість хоч якоюсь мірою займатися творчістю, чи повертаєтеся думками до незіграних ролей?

С. Г.: Я протягом тривалого часу лишався у Харкові. Монтував відеоматеріали до Шевченківських днів, до Дня театру, до 100-річчя “Березолу” – їх викладали на сторінках театру в соцмережах. Ці місяці були психологічно найважчими. Такого в мене ще не було – не мати змоги по-акторськи вихлюпнути на сцені те, що відбувається в твоїй душі та в твоїй країні! Зрештою, я доєднався до команди режисера Олександра Ковшуна у Вінниці – відрепетирували разом з акторами Вінницького театру ляльок і Вінницького театру імені Садовського нову редакцію “березільської” постановки “Хлібне перемир’я” за С. Жаданом (прем’єру зіграли 15 червня у рамках XXVI Міжнародного фестивалю “Мельпомена Таврії”). Найчастіше перша думка, коли прокидаюся тут, у Вінниці – про Харків. Тягне на репетицію “Маклени Граси” – завершити недоконане. Дуже скучив за усіма любими “березільцями”, з ким прожив поруч стільки років!

Є. М.: Я так само у Вінниці. Веду акторські курси для дорослих в акторській академії “Квадрат” (це загальноукраїнська мережа акторських шкіл). Від початку війни %25 від прибутку наша компанія перераховує на допомогу волонтерам і ЗСУ.

Д. К.: На початку березня я виїхав до Львова. Спочатку був у волонтерському штабі при Національному театрі імені М. Заньковецької. Потім щодня на залізничному вокзалі допомагав евакуйованим (їх протягом березня було надзвичайно багато) та вантажив “гуманітарку” у вагони, що відправлялися на Схід або Південь.

Ю. Є.: У середині березня я опинилася у Мюнхені. Займаюся волонтерською діяльністю, що спрямована на надання психологічно-розважальної підтримки дітям-переселенцям з України – спочатку у волонтерському проєкті “Дитячий табір” на “базі” Академії Януша Корчака, потім – у проєкті “Трунт” від Українського вільного університету. За цей час познайомилася з безліччю дітей з Харкова, Києва, Запоріжжя, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Рівного, Львова. Попри те, що моє життя абсолютно змінилося, робота над роллю Маклени триває... Протягом першого місяця я лише жахалася, як влучає у сьогоднішню ситуацію текст моєї дивної героїні. У мене було страшне відчуття енергетичного та ідейного зв’язку між тим, що я промовляла зі сцени протягом тривалих репетицій, і тим, що тепер відбулося. Степан Володимирович якось пожартував: “До прем’єри роль не забудеш”? Тож я періодично повертаюся думками до тексту, до мізансцен. Проте, в мене протягом трьох місяців у чужій країні розвинулась якась манія сцени. Варто мені побачити тут сцену, я торкаюся до неї – і ллються сльози. Бо я не розумію, чи я ще повернуся на сцену, чи ні, і що буде далі. Я вірю, що все буде добре. Але коли!? Спочатку я вірила, що це буде один “такий” день, а завтра я вийду на прем’єру, потім гадала – тиждень, потім до середини березня давала собі установку на терпіння. А війна не закінчується... Єдине, що я точно знаю – треба продовжувати жити. Інакше нащо я поїхала з Харкова і України? Просто треба було прийти у гарячу точку і – все.

І. О.: Спочатку ми виїхали за місто. Коли я знову побачила магазини з продуктами та більш-менш спокійних громадян, у мене був майже шок – адже приїхала з Харкова, який безперервно бомбили. Потім почалася евакуація нашої родини, та ще й з собаками, на Захід. Ми ночували у Валках, Кропивницькому, у Вінницькій області (зупинялися у знайомих друзів, у волонтерів, у гуртожитку). Пережили в дорозі поломку машини та її утруднений в такі дні ремонт... Нарешті дісталися Яремче, де мали друзів. Займались логістикою гуманітарної допомоги для Харкова... За тиждень я вирішила відправити маленьку донечку з мамою за кордон до батька. Так побувала у Львові. Наразі мешкаємо в Івано-Франківську, але у травні я ще й з’їздила до Парижа – забрала доньку. Я проїхала усю Україну та пів Європи, я не знаю, де опинюсь

завтра, але Харків для мене найкращий. Там мій дім, там я народилася, там все моє життя. Про події та відчуття війни ми (зі студенткою ХНУМ'у імени Котляревського Олесєю Мозговою й акторкою Маріюпольського драматичного театру Вірою Шевцовою) написали документальну п'єсу під робочою назвою "Ти мовчиш, а я кричу". Мріємо про її реалізацію. Щодо Анельки, то процес внутрішньої роботи над роллю триває, я й далі обмірковую сцени, повторюю свій текст, а ще часто згадую свого партнера по виставі Ярослава Подшивалова, який від початку війни боронить нашу країну.

Д. Н.: Не брехатиму – не думаю про свою Анельку. Мені дуже складно зараз. Знаходжусь в іншій країні, де місце під сонцем собі треба "вигризати". Рідні лишилися в Україні, у прикордонній з росією області. Перший час у Варшаві працювала у магазині "Жабка": стояла на касі, розставляла товар, перевіряла терміни, робила каву, хот-доги, мила підлогу, приймала пусті пляшки і фасувала їх – робота "цікава та різноманітна". Відчувала себе творчим інвалідом. Тому паралельно відправляла заявки до акторських резиденцій. Нині мешкаю на два міста: Варшава та Катовіце, бо мене покликали взяти участь у резиденції "Програма допомоги українським артистам" на базі Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego. Наша українськомовна вистава "5:00.ua" відкрила фестиваль "Open the door" у цьому воєводстві (прем'єра – 19 червня).

Дашо, ти єдина з команди "Маклени Граси" мала змогу відчувати на собі польські контрасти: жєбращки Маклени і панянки Анельки та вчорашнього фінансиста Зброжека, який сьогодні став банкрутом Зброжеком.

Д. Н.: Власне, тепер я складатиму свою роль через позицію ставлення до жінки під час війни. Бо це те, що мені зараз болить.

Є. М.: Моделлю ситуацію: припустімо, сьогодні закінчилась війна, ми всі приходимо на репетицію, ми зустрічаємося, і саме спільне складання нами гри стане дещо видозміненим. Навіть якщо ми підкреслено все залишимо у малюнку вистави так, як було до війни, після Перемоги "Маклена Граса" звучатиме по-іншому. Особисто я як актор не люблю, коли актуальність у театрі – в лоба. Мій Зарембський зміниться – бо я змінився, став іншою людиною, ніж був, коли репетирував. Нині ж я набуваю якогось нового життєвого досвіду.

С. Г.: Вистава є відбиттям не лише того, що відбувається в колективі або у Харкові, а й – у всій країні, інколи – й у світі. Гадаю, що зміни в образі музики Падур відбудуться не по лінії домовленостей режисера з актором щодо теми. Падур збагатиться моїм досвідом. Час. Війна. Висновки. Все буде інакше. Багато разів я себе ловив на тому, що дивлюсь

на якусь ситуацію чи взаємини людей під час війни "очима актора". Деякі речі подумки занотовую для свого Падура. Може, це й дрібниці, але саме з них і робиться роль.

Ю. Є.: Як ми зіграємо нашу прем'єру – не уявляю. Це буде якась інша вистава. Ми психофізично змінилися. Глядачі змінилися. Є відчуття, що вистава в нових умовах звучатиме сильніше. Але (довга пауза – прим. Ю. Щ.) складно уявити, як я казатиму тексти Куліша тепер. Як я наставлятиму пістолет до лоба людини. І чи зможу я взагалі це зробити. Щось не впевнена у власній психіці...

По відповіді на запитання ми звернулися і до режисера вистави Степана Пасічника:

Зараз багато дискутують, яким має бути репертуар театру в країні, де йде повномасштабна війна. У рамках Всеукраїнського міждисциплінарного онлайн-лекторію "Мистецтво. Війна. Ми" факультету культури і мистецтв ЛНУ імени Івана Франка, зокрема, театрознавиця Ірина Чужинова розмірковувала про комедію на сцені в умовах воєнних дій. У квітні у Львівському національному театрі ім. М. Заньковецької зібрали окремий "круглий стіл" з репертуарного питання (учасники – провідні практики та критики країни).

У випадку з Харковом, якому протягом лютого-березня припадало по шістьдесят ворожих обстрілів на добу, нема ніякого репертуару. Збирати глядачів та працівників театрів навіть зараз небезпечно. Акторів "порозкидало" по різних містах України та закордону. Щодо "гратимемо після"? Всі чекають, що це "після" настане. Яким прийде (повернеться) актор, як він зміниться і як зміниться в тому світі, якого ніхто зараз не знає?.. Що він зможе і що хотітиме грати? Як зміниться зв'язок автор-режисер-актор-глядач? Який театр (зміст-форма-тема) на нас чекає "після"?.. Ось яке коло питань переді мною як перед керівником театру. Все сказане стосується і автора, і режисера, і глядача...

А поки вашу камерну за виконавським складом виставу "Ніч Гельвера" (дуже влучну, адже антифашистську), здійснену у власному Театрі P.S., ми вперше під час війни змогли побачити на сцені Львівського академічного театру імени Леся Курбаса. Це відбулося в рамках спрямованого на підтримку українського Херсона XXIV міжнародного фестивалю "Мельпомена Таврії". Ви вже ставили "Маклену Грасу" на малій сцені "Березіль" у 1993 році. Та вистава була одверто ігрова, на чотирьох виконавців. Вона стала першою роботою Харківського театру імени Шевченка, яку було презентовано на Міжнародних театральних фестивалях (Краків, Познань). Чи важко було знову повертатися в "ту ріку"?

“Маклена...” на основній сцені була в моїй конкурсній програмі на посаду головного режисера ще у 2018 році. Вів перемовини з Іваном Уривським щодо постанови, і дуже б тішився, якби цю назву зробив він. Але з різних причин не склалося. У рік сторіччя “Березолію” я вважав правильним взяти ту п’єсу, яка стала останньою в Театрі Леся Курбаса, найдовершенішу драму геніяльного Миколи Куліша. Спочатку я гадав, що в мене вийде поглянути на п’єсу інакше, але Куліш мене перемиг. Так що сам мій розбір тексту мало змінився порівняно з 1993 роком. Інша річ, що нинішня постава – на основній сцені, з двома повноцінними складами виконавців та масовкою.

Сергій Жадан і Степан Пасічник. Інтерв’ю з нагоди 100-річчя Театру “Березіль”. 31 березня 2022 р.

Як впливала напруга часу на кристалізацію формули “Маклени Граси” 2022 року?

Передчуття – штука ірраціональна. Щось диктував сам матеріал, десь сперечався, десь пручався, десь – навпаки – підказував. У цілому робота відбувалася складно. Багато виникало зовнішніх перешкод... Для мене особисто – робота над “Макленою Грасою” відбувалась паралельно з підготовкою прем’єри за “Оргією” Лесі Українки в Театрі P.S. Вони одна на одну дуже впливали.

Цікаво, що Маклена та її хворий батько Граса для вас – герої не “позитивні”.

Коли територія народжує диктатора, а він перетворює країну на зону, там починають плодитися Маклени...

Якими були ваші заочні взаємини з “Макленою Грасою” протягом війни? Тепер, коли війна не знати на скільки місяців відтермінувала вихід вистави на глядача, чи подумки корегуєте прочитання “Маклени Граси”?

Стосовно моїх відчуттів щодо очікування прем’єри – відчуття перерваного, незавершеного акту були і залишилися. Може, зараз не загострені... Протягом цього часу про виставу не думав і не буду. Все всередині законсервувалося. Спакувалося – в почуттях, в думках, в чеканні. Ми надто близькі були до тієї точки, яка називається “перша вистава”, надто напружено і тремтливо на це чекали, тож вийшло так, ніби я розігнався і вже стрибнув, але завис у польоті. Як у стоп-кадрі – мить, коли вже відштовхнувся, але не долетів. Далі мав бути інший етап – зустріч з глядачем. Тоді були б думки, аналіз, доопрацювання та інше. А так – ніби вдих зробив, а видихнути не вдалося. Гадаю, що в багатьох акторів таке саме

відчуття. Не уявляю, скільки тепер треба буде часу, скільки репетицій, щоб відновити виставу, прем’єра якої мала відбуватися завтра. Все залежить від того, якими повернуться актори, якими в них будуть запитання до себе в професії. Але відкриємося ми після Перемоги обов’язково “Макленою...”. А перед новим розкладом роботи у театрі неодмінно залишимо історичний аркуш із генеральними прогонами 24 лютого.

Єдина інформація щодо задуму вистави, яка вже просякла в медійний простір – коментарі С. Пасічника сценографічного образу “Маклени Граси” в інтерв’ю Сергієві Жадану. Вони, буквально ризикуючи життям, розмовляли на камеру в день сторіччя “Березолію” серед декорацій Тетяни Савіної, що так і лишилися чекати на повернення працівників театру, на історичній Курбасівській сцені. Кільканадцять різнорівневих собачих буд-шпаківень для поголовно усього населення світу цієї п’єси: шпаківні-бараки, шпаківні-наглядові вишки Соловків. А над усіма ними – екзистенційний хрест вбивства Макленою людини. І навіть іржаве зів’яле листя цієї “Маклени Граси” промовляє про метафізичний час та місце дії – осінь, не лише за сюжетом, але й *tristissima* березільську осінь 1933-го, коли театр і глядач зрадив свого Генія.

Куплені харків’янами квитки на прем’єрні покази вистави 25 та 26 лютого театр вважає дійсними на перші покази, що відбудуться після Перемоги України.

Світлини до статті Андрія Марченка та з архівів героїв інтерв’ю